

ETIKA V STRATEŠKIH DOKUMENTIH VISOKEGA ŠOLSTVA IN ZNANOSTI

Franci Pivec

Institut informacijskih znanosti
Maribor

Kontaktni naslov:
franci.pivec@izum.si

Izveček

Predloga dveh nacionalnih strategij za naslednje desetletje – visokega šolstva ter raziskovalne in inovacijske dejavnosti – vključujeta tudi etične usmeritve, ki jih komentiramo z vidika naše in mednarodne prakse na tem področju. Prehod v družbo znanja povečuje odgovornost akademske sfere za družbeni razvoj. Deklarativno naj bi šlo za javno službo, dejansko pa vse bolj napreduje korporativizacija in komercializacija dejavnosti. Temu se prilagaja tudi visokošolska etika oziroma akademska integriteta. Široka uporaba IKT odpira nova vprašanja glede intelektualne lastnine in plagiatstva. Potrebno je novo soglasje glede etičnih smernic za raziskovalno dejavnost. Odgovornost akademskih institucij se kaže tudi v tem, ali so sprejele etične kodekse in v kolikšni meri jih upoštevajo.

Ključne besede

družba znanja, korporativna univerza, visokošolska etika, raziskovalna etika, informacijska etika, akademska integriteta, plagiatstvo, etični kodeks

Abstract

The proposal of the two national strategies, higher education strategy and research and innovation strategy, includes for the next decade also ethical guidelines, which are commented upon in terms of the practice in this area in Slovenia and internationally. Transition to the knowledge society increases the responsibility for social development, which is in the hands of the academic sphere. From the declarative point of view, this should be about a public service, yet in fact, corporatisation and commercialisation have been increasingly promoted. Adapting to this are also higher education ethics and academic integrity. The widespread use of ICT opens up new issues regarding intellectual property and plagiarism. It is evident that a new consensus on ethical guidelines for research is needed. The responsibility of academic institutions is also reflected in whether they have adopted codes of ethics and how they comply with them.

Keywords

knowledge society, corporate university, higher education ethics, research ethics, information ethics, academic integrity, plagiarism, code of ethics

UVOD

Prvič se je zgodilo, da so v strateške dokumente o razvoju visokega šolstva in znanosti vključene tudi usmeritve glede etičnih presoj. V tem trenutku gre še za predlog Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 in za predlog Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020. (Kolar, 2011) V javni razpravi o obeh dokumentih se temu ni posvečalo posebne pozornosti, kar je predvsem posledica tega, da je odpiranje etičnih tem v akademski sferi pri nas neobičajno, sam pa to jemljem kot dodatno spodbudo za prispevek o njej.

Predlog *Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020* vključuje sicer le kratek odstavek z naslovom "Etika v visokem šolstvu", in sicer v poglavju "Kakovost in odgovornost". Iz besedila pa je mogoče izluščiti naslednje etične teme:

- etične posledice naraščajočega pomena visokega šolstva za družbeni razvoj,
- visoko šolstvo kot etični dejavnik v družbi,
- razvoj visokošolske etike glede na spremembe v tehnologiji in ekonomiki,
- visokošolsko izobraževanje o etiki,
- etični kodeksi v visokem šolstvu.

Predlog *Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020* vključuje posebno poglavje z naslovom "Etika v raziskavah in pri raziskovalcih", ki zajema oceno stanja, cilje in ukrepe na tem področju. Obravnavana so naslednja etična vprašanja:

- integriteta raziskovalcev,
- etika v raziskavah,
- etični gremiji,
- etične smernice.

V mednarodnem okviru so razprave o etičnih vidikih visokega šolstva in znanosti veliko bolj pogoste in tudi bolj poglobljene kot pri nas, zato je težko računati z odzivom na spoznanja, ki izvirajo iz drugih okolij. Delna izjema je morda področje biomedicine, ki je v etičnem pogledu najbolj konfliktno in kjer že desetletja tudi pri nas delujejo znanstveniki z visoko stopnjo odgovornosti za etične razsežnosti stroke. Mnoge druge stroke pa vztrajajo pri že davno preseženi predpostavki, da so raziskave in tehnološki razvoj etično nevtralna področja, za katera vso moralno odgovornost nosijo uporabniki, raziskovalci in razvijalci pa zgolj izvršujejo naročila in ni v njihovi pristojnosti presojati, kaj je etično dobro in kaj zlo. Ostrih reakcij javnosti na etično sporne posledice meritokratskih rešitev ni mogoče več ignorirati, zato je vse pogostejša zahteva, da morajo raziskovalno-razvojni projekti obvezno vključevati tudi etično presojo rešitev. Taki zahtevi je težko ustreči, če v raziskovalni skupnosti sploh ni pripravljenosti na etično razpravo in če raziskovalni in razvojni kadri nimajo zadostne usposobljenosti za razumevanje teh vprašanj. V prispevku bomo posebej pozorni na etični vidik pri uporabi informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT), ki je pomemben nov dejavnik v visokem šolstvu in znanosti in ki sproža tudi doslej neznan etične konflikte.

VISOKO ŠOLSTVO IN DRUŽBENI RAZVOJ

V *Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020* se poglavje o etiki začne z ugotovitvijo: "Visoko šolstvo ima velik vpliv na družbeni razvoj in etične odnose ...". V *Raziskovalni in inovacijski strategiji Slovenije 2011–2020* pa stoji na čelu poglavja o etiki stavek: "Naraščajoča vpetost raziskav in inovacij v družbeno okolje ter reševanje temeljnih družbenih problemov /.../ ustvarja vedno večjo potrebo po etični ozaveščenosti raziskovalcev."

Novo tisočletje je napočilo v znamenju "družbe znanja" in kot je pri takšnih označbah obdobja značilno, je tudi ta opredelitev protislovna. Znanstveniki si jo razlagajo kot priznanje njihove vodilne vloge, politiki kot "izvoljenci" družbe pa kot pristojnost vsestranskega nadzora znanosti. O visokem šolstvu se še vedno govori kot o domeni javne službe, ki temelji na družbeni pogodbi o

univerzalni dostopnosti znanja kot skupne dobrine. IKT ter še posebej internet in svetovni splet celo oživljajo in krepijo takšno prepričanje, saj ga je z njihovo podporo lažje opredeliti kot kdaj koli doslej. Vendar se visoko šolstvo v resnici že skoraj celo stoletje razvija v nasprotni smeri od javne službe, namreč v smeri korporacije.

Univerza kot korporacija je kakovostno nekaj več od seštevka svojih sestavnih delov. To "več" razkriva, ali pa tudi ne, v svojem institucionalnem poslanstvu, praktično pa je razvidno iz njenega vse bolj prevladujočega komercialnega profila. (Gould, 2006) Zelo konkretno o tem pričajo naslednji procesi v visokem šolstvu:

- Sistemi upravljanja v duhu dvigovanja produktivnosti, ki so podlaga za prenos upravljanja kakovosti (angl. *quality management*) iz industrije v visoko šolstvo, in uveljavitve kategorij, kot so merjenje rezultatov (angl. *output*), ponudba človeških virov, standardizacija visokošolskih opravil, avtomatsko spremljanje procesov in generiranje poročil, "pakiranje" visokošolskih dejavnosti v tržne proizvode, konzorciji za obvladovanje visokošolskega trga ipd.
- Nadzorovanje visokošolskih procesov preko denarnega toka, spremljanje rentabilnosti posameznih programov, investiranje v najdonosnejše projekte.
- Uveljavljanje tržnih strategij s krepitvijo služb za odnose z javnostmi in z medijsko propagando, lobiranjem, uporabo retorike z izobraževalnim žargonom (angl. *eduspeak*) z nenehnim poudarjanjem odličnosti.
- Redistribucija visokošolskih dejavnosti na podlagi zunanjega izvajanja dejavnosti (angl. *outsourcing*) in prekarizacije visokošolskih delavcev.
- Povečevanje odcepljenih (angl. *spin-off*) podjetij, ki so v mnogih primerih zgolj legalizacija privatnega prisvajanja znanja, ki bi moralo biti javno dobro.
- Spreminjanje študentov v potrošnike s temu primernim odnosom do diplome kot tržnega blaga.

Iz časov evropskega razsvetljenstva izvira "univerza kulture", ki je pripadala izbrancem in posvečencem, naraščajoča množičnost visokošolskega izobraževanja pa je zahtevala novo etiketo in pojavila se je "univerza odličnosti". Če je prej javni ugled temeljil na izjemnih posameznikih, je nosilka odličnosti vedno korporacija, ki s službo za odnose z javnostjo izdatno skrbi za svoj "imidž". "Univerzitetniki" se zanašajo, da odličnost vendarle kaže predvsem na njih, saj je institucija zgolj prazen okvir. Glede tega se motijo, saj ima javnost raje prazne okvirje kot naporno poglobljanje v dejanske dosežke akademikov. Brez pomislekov sprejema znanje brez vsebine, ki je izraženo v abstraktnih bibliometričnih enotah kot ekvivalentih za akademske nazive, izvolitve, finančne podpore, nagrade itd. Stroke,

ki znanje "pakirajo" v tržno blago, takšno logiko brez problema sprejemajo. Stroke, ki imajo simbolno znanje, pa v njej izgubljajo vsakršen pomen. Visoko šolstvo je prizorišče ostrega kulturnega boja med obema stranema in le redkim se posveti, da je "režiser" skrit in se imenuje kapital. Obstaja en sam način uspešnega zoperstavljanja razosebljanju akademske dejavnosti, to je njena transparentnost, ki jo zagotavlja IKT, vendar njene izjemne možnosti še zdaleč niso izkoriščene.

Visokega šolstva ni več mogoče "dekorativizirati", lahko pa mu vrnemo sposobnost kritične refleksije družbe, za kar bi morali vzpostaviti dobro splošno izobrazbo. Predstavlja jo znanje, ki ni za prodajo; z njegovim razvijanjem in razširjanjem lahko visoko šolstvo opraviči svojo vlogo javne službe, sicer ga lahko bolj ali manj v celoti preselimo v "biznis". Sedanji "studium generale", kolikor ga je ostalo, je zastarel in neustvarjaljen, zato je potrebna njegova popolna konceptualna prenova. Upoštevanje informacijskih znanosti bo eden od kriterijev za presojo njegove naravnosti v prihodnost.

VISOKOŠOLSKA IN RAZISKOVALNA ETIKA

Nacionalni program visokega šolstva 2011–2020: "Potreba po visokošolski etiki se zaradi naraščajoče vloge znanja v družbi še povečuje, kar terjajo tudi spremenjeni tehnični in ekonomski pogoji ...". *Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020*: "Obenem poklic raziskovalca zahteva tudi visoko stopnjo osebne integritete in odgovornosti, saj se še zlasti v majhnem prostoru, kot je slovenski, velikokrat srečujejo z vprašanji, ki se lahko kažejo kot konflikt interesov ali pa vplivajo na ugled institucije in raziskovalnega poklica na splošno."

Visoko šolstvo je danes izrazito heterogena sfera, ki ni zgolj presek družbene strukture neposrednega okolja, ampak ponazarja globalno družbo. Na to se morajo ozirati tudi deklarirane etične vrednote in v primerjavi s parcialnimi skupnostmi, kot so družina, cerkev, narod itd., mora visoko šolstvo skrbeti za bolj inkluzivno etiko. (UNESCO-CEPES, 2004)

Visokošolska etika ima še drugo, morda celo bolj razširjeno ime: akademska integriteta. Ob njeni omembi se vsi takoj spomnijo akademske svobode, toda povsem enakovredna in od nje neločljiva je akademska poštenost, ki pa je bolj redko v središču pozornosti. Nanaša se prvenstveno na priznavanje dela drugih pri ustvarjanju in razširjanju znanja. Deloma je to urejeno z zakonodajo, pravili, postopki, navodili in kodeksi visokošolskih institucij, znanstvenih disciplin in strokovnih združenj, a večji del situacij, ki jih ni mogoče predvideti, je

prepuščeno posamezniku. Podelitev doktorata znanosti je pospremljena z etično zavezo akademski poštenosti, ki ji mnogi ne vidijo pravega smisla. Izhaja pa iz tega, da je doktor znanosti vrh hierarhije in ker nad sabo nima več "nadzornika", mora on sam prevzeti absolutno odgovornost za svoja dejanja – ni zgolj strokovna, ampak tudi etična instanca. Max Weber (1919) je to povedal z besedami: "/Z/notraj zidov predavalnice preprosto ni drugega razsodnika kot čista intelektualna poštenost." Zato doktorat lahko podeljuje le tista visokošolska institucija, ki lahko jamči za akademsko integriteto.

Z uporabo IKT se je bistveno spremenilo študijsko okolje: odprl se je dostop do informacij, ki ga nosilec študijskega predmeta ne more več nadzorovati, sam ni več njihov izključni vir, niti interpret. Nič ne pomaga, da se del visokega šolstva na vse načine brani pred novimi tehnologijami, jih ignorira ali tudi prepoveduje. Internet se uveljavlja kot "četrta kognitivna tehnika" (poleg pisanja, branja in računanja) in če ga ponekod še vedno nočejo "napeljati" v predavalnice, se mladi z njim odžejajo pri "hidrantih", da škropi na vse strani in nastajajo nepotrebne izgube.

V visokem šolstvu je nastal gordijski voz akadske integritete, interneta in intelektualne lastnine, ki ga je mogoče presekat le z novo visokošolsko etiko. (Booth, 2002) Študenti, ki so se že "preselili" na internet, imajo s tem dve veliki težavi:

- Prva težava je povezana z intelektualno lastnino, saj ne vedo več, ali naj znanje, ki kroži po visokem šolstvu, obravnavajo kot skupno dobro, o čemer jim v Humboldtovem duhu še vedno govorijo deklaracije, ali pa morajo računati s plačilom njegove tržne cene, kar je realnost.
- Druga težava je povezana z razumevanjem poslanstva univerze, ki se še zmeraj predstavlja kot idealistična skupnost, posvečena resnici in lepoti, od znotraj pa jo spoznavajo kot industrijo, v kateri je vse podrejeno zaslužku.

Priznavanje moralnega avtorstva v visokem šolstvu nikoli ni bil problem in sam Newton je svoja odkritja pojasnil tako, da se je povzpел na ramena svojih predhodnikov in je videl dlje. Danes bi naletel na resne težave, ker ni več jasno, katere avtorske pravice so že prodane in avtorji z njimi sploh ne razpolagajo več, pač pa jih je treba odkupiti od korporacij. Moralno avtorstvo je moralo odstopiti svoje mesto avtorstvu kot kupoprodajnemu odnosu. IKT igra pri tem zelo bistveno vlogo. Na eni strani je orodje v rokah lastnikov materialnih avtorskih pravic in služi popolnemu zaklepanju vsebin ter nadziranju in neizprosno zaračunavanju dostopa do njih. Na drugi strani pa daje številne nove možnosti

publiciranja tistim, ki so se odločili izstopiti z vlaka tradicionalnega varovanja intelektualne lastnine in se pridružiti "odprtim" modelom. Namesto, da bi izbralo med obema možnostma, se visoko šolstvo spreneveda, kako uničujoče draga je znanstvena periodika, ki jo je samo prepustilo komercialnim založnikom. Toda pravo tragedijo razkriva nobelovec Joseph Stiglitz, da se namreč znanstveniki med seboj "pogovarjajo" le še preko pisarn za zaščito intelektualne lastnine, kar je najhujša ovira ustvarjalnosti, ki je kdaj koli obstajala. (Stiglitz, 2006)

Profesorji in znanstveniki se identificirajo le s svojo disciplino, v kateri obstajajo skoraj izključno le "tehnične norme" za karierno napredovanje. Redki se javno izpostavljajo za univerzo in njeno etično podobo. Še bolj redki pa nastopajo kot "modreci", ki se čutijo intelektualno zavezani neizprosnim kritikim nerazumnosti v družbi. Take bi študentje najbolj potrebovali kot vzornike, je pa od Sokrata naprej jasno, da je to zelo tvegano poslanstvo. V neki kanadski raziskavi se je izkazalo, da je 89 % podiplomskih študentov v času študija srečalo *enega samega* profesorja, ki jim je "nekaj dal" glede etike raziskovanja, 82 % pa jih je ocenilo, da se njihov oddelek s tem sploh ni ukvarjal. (Stern, 1997)

David Gosling (2004) je predstavil tri možne pristope k poučevanju etike:

- pragmatični pristop, ki izhaja iz veljavnih pravil in postopkov, s katerimi seznanimo študente;
- implicitni pristop, ki ne razlaga pravil in postopkov, ampak jih smiselno vgrajuje v razumevanje poklica oz. poklicne identitete;
- teoretični pristop, pri katerem študentje spoznajo etiko kot teoretično področje.

O navedenih pristopih smo leta 2009 razpravljali na Prvem etičnem forumu informacijske družbe in slišali precej očitkov s strani teoretične etike na račun naivnosti in nestrokovnosti nefilozofskih obravnav etike, kar lahko odžene "amaterje", ne spodbudi pa "strokovnjakov", da bi se lotili praktičnih etik.

ETIČNE SMERNICE V VISOKEM ŠOLSTVU IN RAZISKOVANJU

Nacionalni program za visoko šolstvo 2011–2020: ".../ uveljaviti etične kodekse visokošolskih organizacij." Raziskovalna in inovacijska strategija Slovenije 2011–2020: ".../ v Sloveniji področje etike v raziskavah ni zakonsko urejeno ... Oblikovanje nacionalnih smernic etičnosti v raziskavah ..., ki jih bo pri svojem delu uporabljala komisija za etiko v raziskavah."

Jacques Berleur, ki si v Unescu, IFIP in drugod že desetletja prizadeva za etično izobraževanje v visokem šolstvu in še posebej za računalniško etiko, je zapisal najbolj bistveno smernico za to področje: "Vloga univerze je formirati ljudi za svobodo. Akademska svoboda je odgovornost do družbe in sveta." (Berleur, 1994, 9)

Med najbolj očitna neakademska ravnanja, ki pa so žal kar pogosta, sodijo:

- fabriciranje in falsificiranje podatkov za namerno zavajanje, selektivno in preišljeno napačno poročanje o raziskovalno pomembnih informacijah;
- prikrito prisvajanje rezultatov dela drugih, vključno s plagiati, zlorabo zaupanega neobjavljenega gradiva ali krajo fizičnih dokumentov;
- izmikanje pravilom in dogovorom na raziskovalnem področju v zvezi z nedotakljivostjo zasebnosti, varstvom živali, preizkušanjem zdravil, radioaktivnimi materiali, genetsko spremenjenimi organizmi in vse to kljub opozorilom univerze ali pristojnih institucij;
- druga ravnanja, ki resno odstopajo od sprejetih etičnih standardov v akademski skupnosti.

Posebej za študente, a ne samo zanje, je treba dodati še naslednja dejanja:

- goljufanje z uporabo nedovoljenih pripomočkov pri preverjanju znanja, vključno s prikrivanjem goljufije drugih študentov,
- večkratno predlaganje istega izdelka pri različnih predmetih,
- potvarjanje akademskih listin,
- pridobivanje nepoštenih prednosti pred drugimi študenti.

Uporaba IKT je potisnila v ospredje vprašanje plagiatorstva. Zorana Ercegovac se je skupaj z Johnom Richardsonom posebej posvetila temu pojavu v digitalnem okolju. (Ercegovac, 2004) Najenostavnejša definicija plagiatorstva je "namerno in zavestno predstavljanje besed drugega človeka kot svoje lastne pri katerem koli akademskem opravilu." Opuščanje posameznih besed ali njihova zamenjava s sinonimi ter spreminjanje slovnične strukture ne spremenijo kvalifikacije dejanja. Res se je izoblikovala cela metodologija plagiatorstva: direktno prepisovanje, okrajšave na začetku ali na koncu, izpuščanje v sredini, vrivanje novih besed, obračanje vrstnega reda, substitucija, sprememba časa, zamenjava osebka, spreminjanje ednine v množino ali obratno, opuščanje dokumentiranja informacije, nepravilna raba narekovajev, parafraziranje itd.

Vse navedeno je "klasika", saj danes plagiat zamenjuje besedna zveza "izreži in prilepi" (angl. *cut and paste*).

Na podlagi mnogih raziskav lahko sklepamo, da je tak postopek, ki je primerljiv s plagiatom, že kdaj uporabilo 80 % študentov. Enako nagnjenje so raziskave odkrile tudi pri tretjini raziskovalcev.

Seveda imamo programsko opremo, ki zlahka najde vse, kar je ukradeno s spleta, in niti ni tako draga, da si je ne bi mogla kupiti sleherni šola. Težko si predstavljamo, da najbolj znameniti plagiator zadnjega obdobja, nemški obrambni minister Freiherr von und zu Guttenberg, tega ni vedel. (Pivec, 2011) Ker tudi študentje to vedo, je težko razumljivo njihovo trmasto prizadevanje, da bi od nekod prepisali tudi tako banalne stavke, kot jih zmorejo učenci osnovne šole. Vse skupaj spominja na več desetletij staro analizo nedavno preminulega Steinarja Kvaleja o goljufanju pri izpitih, ko so študentje v to vlagali toliko časa in inteligence, da bi se izpitno snov zlahka naučili. Že Durkheim je uganil, da je vsega kriv "skriti kurikulum", preko katerega študentje sprejemajo vladajočo moralo okolja. Tako nepoštenje okuži šolo, internet pa je le prostor, v katerem se to zgodi, in ne vzrok. Plagiaty so najpogostejši na poslovnih šolah in najbolj redki na umetniških šolah. Tisti, ki to počno najpogosteje, se izgovarjajo na pomanjkanje časa; tisti, ki tega ne počno nikoli, pa pravijo, da jim tega ne dopušča osebni ponos.

Deutsche Forschungsgemeinschaft je sprejela smernice, o kakršnih govori naša strategija. (DFG, 1998) Pripravo je zaupala ugledni mednarodni skupini, ki je sestavila 16 priporočil. Za razliko od pojmovanj v naši strategiji, ki se vrtijo okoli biomedicine, se nemške smernice nanašajo na celotno raziskovalno sfero, kar mora postati tudi izhodišče slovenskega pristopa k raziskovalni etiki.

Dobro je treba pretehtati tudi zapisano ugotovitev, da pri nas "področje etike v raziskavah ni zakonsko urejeno". Zavedati se je treba, da je zakonska določba potrebna le v primeru, ko je nujna omejitev svobode raziskovanja, sicer pa se odnosi v znanosti urejajo z etičnimi, ne s pravnimi normami. To ne pomeni, da kršiteljev ne zadenejo nobene sankcije: v ZDA vzamejo ugotovitve Urada za raziskovalno integriteto (Office of Research Integrity – ORI) zelo zares in Nacionalna znanstvena fundacija (National science foundation – NSF) krivce za več let izloči iz konkurence za financiranje projektov, vzame jim licenco recenzentov, ob javna sredstva so tudi njihove raziskovalne organizacije, dolžni pa so tudi popraviti lažne navedbe v objavah.

Glede na tako ostre sankcije je pomembno, kdo ima pravico izrekat te ugotovitve. Ni rečeno, da je ureditev v medicini res tako uspešna in neoporečna, da bi jo veljalo kar razširiti še na druge znanosti. Omenili smo že prakso NSF in njenega ORI. Po njem se že dolgo zgleduje Danski odbor za nepoštenost v znanosti (DCSD). Nemška

priporočila obvezujejo visokošolska in raziskovalna združenja k doslednemu ukrepanju proti kršiteljem akademske časti in če tega niso sposobna, izgubijo javna sredstva. Pomembno vlogo ima tudi "raziskovalni ombudsman" z jasnimi pristojnostmi in sredstvi za ukrepanje. Zanimivo bo spremljati, kaj se bo zgodilo z znano Univerzo Bielefeld, ki je promovirala Guttenberga na podlagi disertacije, ki je v veliki meri plagiat.

ETIČNA UPORABA IKT V VISOKEM ŠOLSTVU IN RAZISKOVANJU

John Lenarcic je bil osrednja figura avstralske polemike o tem, ali so etična ravnanja pri človeku "prirojena ali privzgojena" (angl. *nature versus nurture*), šlo pa je za etično uporabo IKT. Zagovarjal je kulturni relativizem, ker "moralne vrednote variirajo od ene do druge kulture." (Lenarcic, 1999) To je resna težava za sicer vseprisotno industrijo IKT, ki zelo podpira vse poizkuse oblikovanja globalne informacijske etike. Visoko šolstvo in znanost pogosto igrata na to karto kozmopolitizma.

Med zanimivejše utemeljitve univerzalne etike uporabe IKT spadajo zamisli Roberta Schultza, izhajajoče iz "načel pravičnosti" Johna Rawlesa, ki jih je sam označil za "reflektivni ekvilibrij". Šlo naj bi za nekakšno globalno družbeno pogodbo, ki bi upoštevala tako interese držav kot svetovne skupnosti. (Schultz, 2010) Akademski skupnosti bi morala pri tem odigrati poveljavno vlogo, ki jo bo postopoma vrnila na piedestal "internacionalne", na katerem je vedno bila, razen zadnjih sto let, ko so jo vkljenili v "nacionalni interes". Ne da bi se tega zmeraj zavedala, jo v ta položaj potiska uporaba interneta in to je že prva "etična paradigma IKT", o kateri pri nas še nismo resno spregovorili.

Splošna uporaba IKT v akademski sferi in še posebej stalna prisotnost na internetu terjajo ponovne razmisleke o etičnih kategorijah odgovornosti (lojalnost instituciji, služenje skupnemu interesu, transparentnost itd.), poklicnih kvalitetah (osebna integriteta, kompetentnost itd.), strokovni rasti (sprejemanje konceptualnih inovacij, vseživljenjsko učenje itd.), informacijski zasebnosti (zaupnost, korektna uporaba podatkov itd.) in načinih reguliranja odnosov v skupnosti (spoštovanje zakonov in pravil itd.).

Etični kodeksi visokega šolstva običajno že zajemajo naslednja načela uporabe IKT:

- Uporaba računalnikov in mrežnih sistemov v nobenem primeru ne opravičuje odstopanj od normalnih zahtev etičnega ravnanja v visokošolski skupnosti.
- Uporaba računalnikov in mrežnih sistemov, namenjenih široki množici, prinaša dodatne obveznosti – podatki, programska oprema in stroji imajo veliko vrednost in je

treba z njimi ravnati odgovorno.

- Čeprav so nekatera pravila vgrajena v računalnike in mrežne sisteme, te omejitve niso vse, kar mora uporabnik upoštevati. Ne sme si npr. nepooblaščenoma prilaščati programske opreme, tudi ko je brez zaščite pred kopiranjem.
- Spoštovati je treba zasebnost drugih uporabnikov, tudi če ni posebej zavarovana.
- Upoštevati je treba omejene kapacitete sistema in omogočiti tudi drugim, da ga enakopravno uporabljajo.
- Spoštovati je treba vzpostavljene postopke upravljanja s sistemom.

Nedavno smo v Aolovem TechCrunchu lahko prebrali zaskrbljujočo napoved, da se akademska sfera napihuje v nov "balon", podoben nepremičninskemu, ki je povzročil svetovno gospodarsko krizo. (Bischke, 2011) Finančni zvodniki so iskali nadomestilo za "sanje o lastni hiši" in ga našli v "sanjah o visokošolski diplomi." Zaposlitev zmanjkuje in visokošolska izobrazba naj bi bila jamstvo za poklicno kariero. Odprle so se ugodne kreditne linije, visoko šolstvo pa je začelo dvigovati svoje cene, vendar obstaja vrsta razlogov, da se račun ne bo izšel:

- Prvi razlog je rastoča brezposelnost diplomantov, ob tem pa prekarizacija intelektualnega dela, s katerim ni več mogoče zaslužiti dovolj, da bi lahko z obrestmi vred vrnili najete kredite za študij, ker hočejo zaslužiti tako banke kot univerze.
- Drugi razlog pa se navezuje na uporabo IKT v visokoškolskem izobraževanju, ki jo znajo netradicionalne institucije izrabiti za radikalno znižanje stroškov dostopa do znanja. Množijo se spletne strani, kot so Udemy, eduFire, Veri itd., ki zagotavljajo univerzam primerljive programe brezplačno ali za simbolno ceno. Silicijeva dolina danes ostaja zanimiva za javnost po zaslugi podjetja Y Combinator, ki podpira izjemno kakovostne programe in njihove zaposlitvene možnosti. Le redke univerze, med njimi pa na prvem mestu MIT, sledijo temu trendu, ker vedo, kaj pomenijo načela vseživljenjskega učenja, med katera je npr. EU zapisala, Slovenija pa ratificirala tudi pravico do certificiranja izobrazbe, pridobljene mimo tradicionalnih univerz.

Nacionalni program visokega šolstva 2011–2020 dela velike ovinke mimo IKT in ne kaže nikakršne zaskrbljenosti zaradi njenega vpliva na prestrukturiranje dostopa do izobrazbe. Univerze se zanašajo na monopolni položaj in so prepričane, da lahko študente zaprejo v svoje ograde, kar je že ta trenutek daleč od resničnosti. Tudi moralna diskreditacija uporabe IKT v izobraževanju, češ da znižuje njegovo kakovost, podpira lenobo, spodbuja k plagiatom itd., ne bo obstala. Treba se bo soočiti s potrebo po drugačni

organizaciji znanja, ki jo narekuje informacijska in komunikacijska tehnologija – bolje prej kot kasneje.

Reference

- [1] BERLEUR, Jacques (1994). Des rôles et missions de l'université. Namur: Presses Universitaires.
- [2] BISCHKE, Jon, Semil SHAH (2011). Higher education's toughest test. Aol Tech.TechCrunch Dostopno na: <http://techcrunch.com/2011/04/24/higher-education%E2%80%99s-toughest-test/>.
- [3] BOOTH, D. (2002). Academic integrity in the context of new technologies. (Keynote address to the Symposium on academic integrity: technological change and intellectual property. Dostopno na: <http://www.stolaf.edu/people/booth/BoothAddress-toSymposium.html>.
- [4] ERCEGOVAC, Zorana, John RICHARDSON (2004). Academic dishonesty, plagiarism included, in the digital age. *College & Research Libraries*, July 2004.
- [5] DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft (1998). Vorschläge zur Sicherung guter wissenschaftlicher Praxis. Weinheim: Wiley-VCH.
- [6] GOSLING, David (2004). Approaches to ethics in higher education. Learning and teaching in ethics across the curriculum. Leeds: University of Leeds.
- [7] GOULD, Eric (2006). Cultural contradictions and ethical dilemmas in the corporate styled university. *Universities and Corporations. Center of the Study of Ethics in Society, Western Michigan University, vol. XVI, no. 2*.
- [8] KOLAR, Jana (2011). Drzna Slovenija: predloga Nacionalnega programa visokega šolstva 2011–2020 in Raziskovalne in inovacijske strategije Slovenije 2011–2020 (uredili Jana Kolar in Janja Komljenovič). Ljubljana: MVZT.
- [9] LENARCIC, John (1999). Will there ever be a universal code of computer ethics? (Referat na AICEC99 International Computer Ethics, Melbourne, 14–16 Jul, 1999. Dostopno na: <http://www.aice.swin.edu.au/events/AUCEC99/papers1/LEN99048.pdf>.
- [10] PIVEC, Franci (2011). Gutenberg brez narekovajev. *Organizaciji znanja, letn. 16, št. 1–2, str. 25–27*.
- [11] STERN, E. J.; D. ELLIOTT (1997). The ethics of scientific research. Hanover, University Press of New England.
- [12] STIGLITZ, Joseph (2006). Making globalization work. New York: Norton.
- [13] SCHULTZ, Robert (2010). The role of IT in the ethics of globalization. *Issues in Informing Science and Information Technology, vol. 7, 353–368*. Dostopno na: <http://iisit.org/Vol7/IISITv7p353-368Schultz729.pdf>
- [14] UNESCO-CEPES (2004). Ethical and moral dimensions for higher education and science in Europe. Zbirka tekstov in izbrana bibliografija kot gradivo za International Conference on Ethical and Moral Dimensions for Higher Education and Science in Europe. Bukarešta, 2.–5. september 2004.
- [15] WEBER, Max (1919). Wissenschaft als Beruf. V: Max Weber: Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre. Tübingen: Mohr 1968, str. 582–613.